

ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ МЕДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Загальної і клінічної фармакології та фармакогнозії

МЕТОДИЧНІ РОЗРОБКИ
практичних занять
для студентів денного відділення

Навчальна дисципліна: **«Ресурсознавство лікарських рослин»**

Заняття № 2 **«Сировинна база лікарських рослин в Україні.
Дикорослі, культивовані ЛР в Україні. Офіційні та неофіційні лікарські
рослини.»**

Курс 3 Факультет медико-фармацевтичний

ЗАТВЕРДЖЕНО
на методичній нараді кафедри
28 серпня 2025 р.
Протокол № 1
Зав. кафедри

_____ проф.Рожковський Я.В.

ЗАНЯТТЯ № 2

Тема : «Сировинна база лікарських рослин в Україні.

Дикорослі, культивовані ЛР в Україні. Офіційні та неофіційні лікарські рослини.» - 4 год.

1. Актуальність теми. Здавна вважається, що Україна неймовірно багата на природні рослинні ресурси, зокрема, на лікарські рослини. Дійсно, у колишньому СРСР майже 1/3 дикорослої та культивованої ЛРС заготовляли саме в Україні, про що свідчили відповідні статистичні дані. Але зараз така статистика відсутня, а стан природних ресурсів погіршився. Суцільний облік ресурсів ЛР як в Україні, так і в Одеському регіоні проводився дуже давно, його проведення конче необхідно і є одною із складових великої комплексної роботи по створенню Державного кадастру рослинних ресурсів.

2. Мета заняття:

- сформувані у студентів уявлення про сировинну базу ЛР в Україні та її сучасний стан;
- визначити місце дикорослих та культивованих рослин у забезпеченні сировиною вітчизняного виробництва фітопрепаратів.

3. Навчальні цілі:

-знати:

- 1.Асортимент дикорослих в Україні ЛР;
- 2.Асортимент культивованих в Україні ЛР;
- 3.Асортимент та шляхи використання офіційних та неофіційних лікарських рослин;

- вміти:

Оцінювати загальні потреби у ЛРС конкретних видів відповідно до шляхів їх сучасного використання.

4. Зміст теми.

Теоретичний матеріал теми викладено

в тексті лекції № 1, а також у наступних джерелах інформації:

1. Рожковский Я.В., Деревинская Т.И., Шевченко И.М., Физор Н.С. Ресурсоведение лекарственных растений. Учебное пособие для студентов 5 курса фармац. факультета. - Одесса: ОНМедУ, 2012.

2. Зузук Б. М. Ресурсознавство лікарських рослин : навч. посіб. для студ. вищ. фармац. навч. закл. Вінниця : Нова Книга, 2015. 232 с.

Підготовчий етап заняття

Питання для самоперевірки:

1. Як взагалі можна оцінити багатство флори ЛР в Україні? В Одеській обл.?
2. Які рослини та ЛРС ми називаємо офіційними?
3. Наведіть приклади офіційної ЛРС, яку на даний час широко використовують лише з дикорослих рослин місцевої флори.
4. Назвіть види ЛР – джерела дефіцитної ЛРС.
5. Назвіть основні причини, що спонукають до впровадження ЛР у культуру.
6. Назвіть можливі шляхи використання ЛРС.
7. В чому переваги та недоліки культивованої ЛРС?

Тести:

1. У наведеному переліку ЛР джерелом виключно дикорослої ЛРС є: А. Подорожник великий Б. Подорожник блошиний В. Валеріана лікарська Г. Глечики жовті Д. М'ята перцева	4. Офіційною в Україні ЛР у наведеному переліку є: А. Шавлія дібровна Б. Шавлія поникла В. Шоломниця байкальська Г. Полин австрійський Д. Полин таврійський
2. У наведеному переліку ЛР джерелом виключно культивованої ЛРС є:	5. Нефіційною ЛРС у наведеному переліку є:

А. Подорожник великий Б. Подорожник блошиний В. Валеріана лікарська Г. Глечики жовті Д. Мати-й-мачуха	А. HerbaMillefolii Б. HerbaPolygoninodosi В. HerbaPolygoniavicularis Г. FoliumMenthaepiperithae Д. FoliumUvaeursi
3. Для виготовлення <i>багатьох</i> комплексних та комбінованих препаратів використовують сировину А. Чемерника червоного Б. Фіалки польової В. Наперстянки шерстистої Г. Ламінарії сахарної Д. Валеріани лікарської	6. Яку аптечну сировину з цього переліку можливо було заготовлено у <i>природних місцезростаннях</i> в Україні? А. Слані ламінарії Б. Листя евкаліпту В. Трава ерви шерстистої Г. Листя шавлії лікарської Д. Листя мати-й-мачухи

Основний етап заняття

Методика виконання роботи, етапи виконання:

А) Конкретизація понять: офіцинальні; офіційні; неофіцинальні; неофіційні лікарські рослини; потенційно офіційні лікарські рослини (*поповнення студентами власних словників термінів*) ;

Б) Вивчення асортименту лікарської сировини, що використовується в Україні, за принципом приналежності до певних систематичних груп (*опрацювання навчальної та довідкової літератури*);

В) Конкретизація уявлення про використання в Україні асортименту культивованої лікарської сировини (*опрацювання наукової та довідкової літератури*)

Г) Узагальнення даних про сучасні шляхи використання природної лікарської сировини та їх конкретизація для найпоширенішої в Україні ЛРС (*опрацювання навчальної літератури та офіційної інформації - Держреєстрів; ДФУ*).

Д) Домашнє завдання: 1- Асортимент поширених в Україні природних джерел лікарської сировини за систематичною приналежністю (*зробити діаграму з даних опрацьованої таблиці*); 2- За допомогою рекомендованих джерел інформації визначити сучасні вимоги щодо контролю якості ЛРС та фітопрепаратів (*дати письмові відповіді на запитання у таблиці*).

Перелік учбових та практичних завдань, які необхідно виконати під час практичних занять:

Завдання 1. За допомогою рекомендованої навчальної та довідкової літератури укласти власний словник термінів (понять) з даної теми (заповнити таблицю 3)

Таблиця 3.

Лікарські рослини	
Термін (поняття)	Визначення (зміст)
офіцинальні	
офіційні	
неофіцинальні	
неофіційні	
потенційно офіційні	

Завдання 2. Спираючись на попередні знання та використовуючи навчальну й довідкову літературу, провести визначення та узагальнити (у таблиці та діаграмі) дані про асортимент поширених в Україні природних джерел лікарської сировини за систематичною приналежністю до: грибів; водоростей; лишайників; хвощів; плавунів; папоротей; голонасінних; покритонасінних.

Таблиця 4.

Лікарські рослини України за систематичною приналежністю

Систематична група	Кількість видів лікарських рослин
1	2
Гриби	
Водорості	
Лишайники	
Хвощі	
Плавуни	
1	2
Папороті	
Голонасінні	
Покритонасінні (квіткові)	

Завдання 3. Визначити систематичну приналежність найпоширеніших в Україні рослинних джерел лікарської сировини, назвати та позначити відповідну дикорослу чи культивовану ЛРС (заповнити графи 1-5, табл. 5)

Таблиця 5.

Лікарські рослини України –джерела ЛРС

№ з/п	Назва		ЛРС			Фітоценотична приуроченість
	родини	рослини (українська або російська, латинська)	назва	дик.(Д) чи культ.(К)	шляхи використання	
1	2	3	4	5	6	7
1.						
2.						
3.						
4.						
5.						
6.						
7.						
8.						
9.						
10.						
11.						
12.						
13.						
14.						
15.						
16.						

17.						
18.						
19.						
20.						
21.						
22.						
23.						
24.						
25.						
26.						
27.						
28.						
29.						
30.						
31.						
32.						
33.						
34.						
35.						
36.						
37.						
38.						
39.						
40.						
41.						

42.						
43.						
44.						
45.						
46.						
47.						
48.						
49.						
50.						
51.						
52.						
53.						
54.						
55.						
56.						
57.						
59.						
60.						

Рекомендований перелік ЛР для опрацювання:

Аір(лепеха), Алтея лікарська, Арнікагірська, Астрагали шерстистоквітковий, Багно звичайне, Барвінок малий, Бобівник трилистий, Брусниця, Бузина чорна, Буркун лікарський, Валеріана бузинолиста, Валеріана пагононосна, Валеріана лікарська, Вовчуг польовий, Гірकोкаштан звичайний, Гірчак плямистий, Глід кривочашечковий, Глід український, Глід одноматочковий. Горицвіт весняний, Грицики звичайні, Деревій майже звичайний, Деревій паннонський, Дуб звичайний, Жостір проносний, Звіробій звичайний,

Золототисячник гарний, Золототисячник звичайний, Конвалія звичайна, Криваводомна, Крушина ламка, Ліпа серцелиста, Материнка звичайна, Мачок жовтий, Мучниця звичайна, Наперстянка великоквіткова, Облітіха крушиновидна, Оман високий, Перстач прямостоячий, Піжмо звичайне, Подорожник великий, Родіола рожева, Ромашка лікарська, Солодка гола, Спорш звичайний, Суниці лісові, Сухоцвіт багновий, Хвоц польовий, Цмин пісковий, Чебрець двовидний, Чебрець Кальє, Чебрець чергововолосистий, Череда трироздільна, Чистотіл великий, Чорниця, Шипшина Андржейовського, Шипшина зморикувата, Шипшина собача, Шипшина травнева, Яловець звичайний.

Завдання 4. Провести аналіз сучасних шляхів використання найпоширеніших в Україні рослинних джерел лікарської сировини, *заповнити графу 6, табл. 5*, використовуючи такі умовні позначення:

„ФС”- фасована сировина для аптечної мережі; „ГП”- галенові препарати; „НГП”-новогаленові препарати; „ІП” – індивідуальні препарати; „КП”- комплексні препарати.

Завдання 5 (домашнє). Самостійно опрацювати рекомендовані джерела інформації (офіційні видання, навчальну та довідкову літературу) й дати письмові відповіді на запитання у таблиці 6.

Таблиця 6.

Контроль якості ЛРС та фітопрепаратів	
<i>Запитання</i>	<i>Відповідь</i>
Особливості стандартизації ЛРС і фітопрепаратів на сучасному етапі.	
Базові положення та вимоги настанови ВООЗ (2007) по оцінці якості фітопрепаратів щодо забруднення і залишків.	
Гранично допустимі рівні токсичних	

Заключний етап заняття**Питання для самоконтролю:**

1. Види з якої систематичної групи (відділу) є постачальниками переважної більшості лікарської природної сировини?
2. Яку термінологію використовують у фармації для означення виду ЛРС?
3. Які, на ваш погляд, види фармацевтичного та медичного використання ЛР потребують найбільших ресурсів їх природної сировини?
4. Назвіть ЛР, сировина яких реалізуються населенню у фасованому вигляді через аптечну мережу.
5. Назвіть широко розповсюджені види ЛР з потенційно великими запасами сировини.

Тести та ситуаційні задачі:

1. До вітчизняної аптечної мережі <i>не надходить</i> фасована ЛРС, яка є сильнодіючою, або отруйною. Такою у наведеному переліку є: А. Листя наперстянки шерстистої Б. Плоди фенхеля В. Кора крушини Г. Бруньки березові Д. Корені валеріани	6. Для одержання субстанції лікарського засобу Конділін НСА використовують: А. Кореневища з коренями подофілу Б. Кореневища з коренями дягелю В. Кореневища з коренями валеріани Г. Траву звіробою плямистого Д. Траву хвоща польового
2. Для виготовлення індивідуальних препаратів використовують ЛРС А. Бруньки березові Б. Листя мати-й-мачухи В. Траву споришу Г. Листя наперстянки шерстистої Д. Траву череди	7. Лікарський препарат “Пертусин” використовується як відхаркувальний засіб. До складу препарату входить екстракт: А. листя блекотичорної Б. листя шавлії лікарської В. листя беладонни звичайної Г. трави чебрецю звичайного

3. Сировина артишоку є джерелом препаратів з антисклеротичною, жовчогінною, гепатопротекторною активністю. У якості лікарської сировини заготовляють: А. Листя і кошики Б. корені, В. траву, Г. насіння, Д. плоди.	Д. листя кропиви дводомної 8. Індивідуальний препарат Ерготаміну гідротартрат, що стимулює гладеньку мускулатуру матки та має кровоспинну дію, отримують з А. <i>Herba Thymi serpylli</i>. Б. <i>Folium Belladonnae</i>. В. <i>Herba Thermopsisidis</i>. Г. <i>Fructus Capsici</i>. Д. <i>Secale cornutum</i>
4. Препарати беладонни використовують як протиастматичні, спазмолітичні засоби. Офіційною сировиною беладонни є: А. Квітки Б. Листя і корені В. Трава Г. Плоди Д. Кореневища	9. Сировину цієї рослини заготовлюють у природі, а також культивують в Україні. Це є А. Кропива дводомна Б. Сухоцвіт лікарський В. Шавлія лікарська Г. Ромашка лікарська Д. Мак снодійний
5. Діосгенін є субстанцією для синтезу гормональних стероїдних препаратів – кортизону, прогестерону. Джерелом його одержання є: А. Листя унгернії Віктора Б. Кореневища з коренями жовтозілля широколистого В. Кореневища з коренями діоскореї Г. Листя барбарису Д. Кореневища скополії карніолійської	10. На фармацевтичне підприємство надійшла велика партія ЛРС – листя м'яти перцевої. Розробіть схему можливого використання цієї партії сировини.

5. Література Основна навчальна література

1. Фармакогностичне ресурсознавство з основами інтродукції лікарських рослин / Навчальний посібник. – Полтава: ПДМУ, 2021.
2. Державна Фармакопея України : в 3 т. / ДП «Український науковий фармакопейний центр якості лікарських засобів». 2-е вид. Харків : Науковий фармакопейний центр, 2015. Т. 1. 1128 с.
3. Ресурсознавство лікарських рослин: Практикум / Тржецинський С. Д. та ін. – Запоріжжя: ЗДМУ, 2021.
4. Фармакогнозія: підручник для студентів фармацевтичних факультетів / Посилкіна О. В. та ін. – Харків: НФаУ, 2015–2018 (розділи, присвячені сировинній базі).

5. Тржецинський С. Д., Доля В. С., Денисенко О. М. Ресурсознавство лікарських рослин : навч.-метод. посіб. Запоріжжя : ЗДМУ, 2015. 115 с.
6. Грицик А. Р., Водославський В. М., Мельник М. В. Фармакогнозія. Ресурсознавство лікарських рослин : навч. посіб. Івано-Франківськ : ПП Голіней О. М., 2019. 248 с.
7. Зузук Б. М. Ресурсознавство лікарських рослин : навч. посіб. для студ. вищ. фармац. навч. закл. Вінниця : Нова Книга, 2015. 232 с.
8. Heinrich M., Barnes J., Prieto-Garcia J., Gibbons S., Williamson E. M. Fundamentals of Pharmacognosy and Phytotherapy. 3rd ed. Elsevier, 2023. 282 p.
9. Medicinal Plant Resources : textbook / V. M. Minarchenko et al. Kyiv : Palyvoda A. V., 2019. 128 p.

Додаткова література та довідники

10. Лікарські рослини: Рекомендаційний список літератури (актуальні видання 2024 року) / Уманський НУС.
11. Малопоширені ароматичні види лікарських рослин / Наукове видання. – Берегове: ЗУІ ім. Ф. Ракоці II, 2025.
12. Лабораторний журнал з ресурсознавства лікарських рослин : [посібник] / В. М. Мінарченко та ін. Київ : Паливода А. В., 2018. 94 с.
13. Фармакогнозія : підручник для студ. вищ. навч. закл. / В. С. Кисличенко та ін. ; за ред. В. С. Кисличенко. Харків : НФаУ : Золоті сторінки, 2015. 736 с.
14. Державна Фармакопея України : в 3 т. / ДП «Український науковий фармакопейний центр якості лікарських засобів». 2-е вид. Харків : Науковий фармакопейний центр, 2015. Т. 1. 1128 с.
15. Bioprospecting of Ethnomedicinal Plant Resources: Sustainable Utilization and Restoration / ed. by G. Shukla et al. CRC Press, 2024. 466 p.
16. Medicinal Plants: Bioprospecting and Pharmacognosy / ed. by A. B. Sharangi, K. V. Peter. Apple Academic Press, 2022. 602 p.

17. Van Wyk B. E., Wink M. Medicinal Plants of the World. 2nd ed. CABI, 2017. 520 p.

Електронні ресурси

18. Medicinal Plant Names Services (MPNS) Resource. Kew Royal Botanic Gardens. URL: kew.org (дата звернення: 22.03.2026).

19. Ресурсознавство лікарських рослин : презентація лекції. Нац. фармац. ун-т. URL: https://cnc.nuph.edu.ua/wp-content/uploads/2023/09/prezentatsiia_resursoznnavstvo-lr.pdf (дата звернення: 22.03.2026).

6.Тема наступного заняття: *Сировинна база лікарських рослин в Україні. Географічна та фітоценотична приуроченість ЛР України, які входять у фітопрепарати вітчизняного виробництва*

Методичні рекомендації склав

доцент Бойко І.А.